

สถานการณ์สื่อสาร "การแสดงพระธรรมเทศนาทางวิทยุ"

3.1 ลักษณะของสถานการณ์สื่อสาร "การแสดงพระธรรมเทศนาทางวิทยุ"

ผู้วิจัยวิเคราะห์ลักษณะของสถานการณ์สื่อสาร "การแสดงพระธรรมเทศนาทางวิทยุ" จากข้อมูลรายการพระธรรมเทศนา ภาคเช้า ทางสถานีวิทยุกระจายเสียงแห่งประเทศไทย กรมประชาสัมพันธ์ ความถี่คลื่น FM 92.5 เมกะเฮิรตซ์ ผู้ที่แสดงพระธรรมเทศนาเป็นพระภิกษุชาวไทยที่ประจำอยู่ในวัดในประเทศไทย ในสถานการณ์สื่อสาร "การแสดงพระธรรมเทศนาทางวิทยุ" จะใช้เวลาประมาณ 45 นาที

3.1.1 สาเหตุ

สาเหตุที่สถานีวิทยุกระจายเสียงแห่งประเทศไทย ได้จัดให้มีการแสดงพระธรรมเทศนาทุกวันธรรมสวนะหรือทุกวันพระนั้น คงเป็นเพราะประชาชนในชาติส่วนใหญ่เป็นพุทธศาสนิกชนผู้นับถือพระพุทธศาสนา อันเป็นศาสนาประจำชาติ และตามธรรมเนียมของศาสนาพุทธนั้นจะมีการแสดงพระธรรมเทศนาเป็นประจำในวันธรรมสวนะ พุทธศาสนิกชนมักนิยมเดินทางไปรักษาศีลและฟังเทศน์ฟังธรรมที่วัด แต่ก็มีพุทธศาสนิกชนบางส่วนที่ไม่สามารถเดินทางไปรักษาศีลและฟังเทศน์ฟังธรรมที่วัดได้ ทั้งนี้อาจเนื่องมาจากหน้าที่การงาน สุขภาพร่างกาย ฯลฯ ดังนั้นทางสถานีวิทยุกระจายเสียงแห่งประเทศไทย กรมประชาสัมพันธ์ ซึ่งเป็นสถานีวิทยุที่มีเครือข่ายการกระจายเสียงกว้างไกลที่สุดในประเทศ และสามารถถ่ายทอดเสียงไปได้ทั่วประเทศ จึงได้จัดให้มีการแสดงพระธรรมเทศนาทางวิทยุขึ้น เพื่อให้

พุทธศาสนิกชนที่กระจายกันอยู่ทั่วประเทศได้มีโอกาสฟังพระธรรมเทศนาอย่างทั่วถึง

3.1.2 กำหนดเวลา

การแสดงพระธรรมเทศนาทางสถานีวิทยุกระจายเสียงแห่งประเทศไทย ได้จัดให้มีขึ้นเป็นประจำในวันธรรมสวนะหรือวันพระ อันได้แก่ วันขึ้น 8 ค่ำ ขึ้น 15 ค่ำ แรม 8 ค่ำ และแรม 15 ค่ำ ในแต่ละปักษ์ แต่ถ้าเป็นเดือนขาด คือเดือนทางจันทรคติที่มี 29 วัน วันสิ้นเดือนก็จะตรงกับวันแรม 14 ค่ำ ดังนั้นวันธรรมสวนะหรือวันพระก็จะเปลี่ยนจากวันแรม 15 ค่ำ เป็นวันแรม 14 ค่ำ ของปักษ์แทน ผู้ฟังสามารถรับฟังการแสดงพระธรรมเทศนาทางวิทยุได้ทั้งในภาคเช้าเวลา 8.00 น. และภาคค่ำ เวลา 18.00 น. ทางสถานีวิทยุกระจายเสียงแห่งประเทศไทย กรมประชาสัมพันธ์ ความถี่คลื่น F.M. 92.5 เมกะเฮิรตซ์ ยกเว้นในวันธรรมสวนะวันใดตรงกับวันอาทิตย์ วันธรรมสวนะนั้นก็จะไม่มีการแสดงพระธรรมเทศนาทางวิทยุในภาคเช้า แต่จะมีการปาฐกถาธรรมแทน ทั้งนี้เพราะเหตุว่าทางสถานีกำหนดให้มีการแสดงปาฐกถาธรรมทุกเช้าของวันอาทิตย์

3.1.3 ผู้ร่วมสถานการณ

ในสถานการณสื่อสาร "การแสดงพระธรรมเทศนาทางวิทยุ" มีผู้ร่วมสถานการณ 3 ฝ่าย คือ ฝ่ายเจ้าหน้าที่สถานีวิทยุกระจายเสียงแห่งประเทศไทย กรมประชาสัมพันธ์ ฝ่ายพระภิกษุของคณะธรรมะ และฝ่ายผู้ฟังรายการพระธรรมเทศนาทางวิทยุ โดยฝ่ายเจ้าหน้าที่สถานีวิทยุกระจายเสียงแห่งประเทศไทย กรมประชาสัมพันธ์ มีเจ้าหน้าที่ 3 คน ซึ่งเป็นชาย 2 คนและเป็นหญิง 1 คน ฝ่ายพระภิกษุของคณะธรรมะมีพระภิกษุ 1 องค์ และฝ่ายผู้ฟังรายการพระธรรมเทศนาทางวิทยุนั้น ผู้วิจัยไม่สามารถระบุจำนวนที่แน่นอนได้

เมื่อพิจารณาหน้าที่ของผู้ร่วมสถานการณแต่ละฝ่าย ผู้วิจัยพบว่าผู้ร่วมสถานการณแต่ละฝ่ายต่างก็มีหน้าที่ของตนเองที่ชัดเจนแน่นอน กล่าวคือ ฝ่ายเจ้าหน้าที่สถานีวิทยุกระจายเสียงแห่งประเทศไทย กรมประชาสัมพันธ์ แต่ละคนมีหน้าที่แตกต่างกัน โดยจะมีเจ้าหน้าที่ฯ 2 คนทำหน้าที่เป็นผู้กล่าวเปิดและกล่าวปิดการแสดงพระธรรมเทศนาทางวิทยุ โดยเจ้าหน้าที่ฯ เพศชายจะทำหน้าที่กล่าวเปิดการแสดงพระธรรมเทศนาทางวิทยุ และเจ้าหน้าที่ฯ เพศหญิงจะทำหน้าที่

กล่าวปิดการแสดงพระธรรมเทศนาทางวิทยุ ส่วนเจ้าหน้าที่ฯพิเศษอีกคนหนึ่งนั้นจะทำหน้าที่ในส่วนของพิธีกรรมของการแสดงพระธรรมเทศนาทางวิทยุ ทั้งนี้เจ้าหน้าที่ฯทั้ง 3 คนจะไม่มีปฏิสัมพันธ์กันในสถานการณ์สื่อสาร "การแสดงพระธรรมเทศนาทางวิทยุ" เลย นอกจากนี้ยังพบว่าเจ้าหน้าที่ฯพิเศษผู้ทำหน้าที่ฝ่ายพิธีกรรมของรายการฯยังทำหน้าที่เป็นตัวแทนของผู้ฟังรายการฯทางบ้านอีกประการหนึ่งด้วย เช่น เวลาที่พระให้ศีล เจ้าหน้าที่ฯก็จะรับศีลแทนผู้ฟังรายการฯทางบ้านด้วย ฝ่ายพระภิกษุองค์เทศน์ธรรมะจะมีปฏิสัมพันธ์พูดโต้ตอบกับเจ้าหน้าที่สถานีฯผู้ซึ่งทำหน้าที่ฝ่ายพิธีกรรมเท่านั้น ถึงแม้พระภิกษุองค์เทศน์จะเทศนาธรรมให้ผู้ฟังได้รับฟัง แต่ผู้วิจัยก็พบว่าเป็นการสื่อสารแบบทางเดียว นั่นก็คือพระภิกษุองค์เทศน์เป็นผู้ส่งสารและผู้ฟังเป็นผู้รับสาร แต่ผู้ส่งสารกับผู้รับสารมิได้มีปฏิสัมพันธ์พูดโต้ตอบกันเลย และเมื่อพิจารณาผู้ร่วมสถานการณ์ฝ่ายสุดท้ายซึ่งก็คือฝ่ายผู้ฟังรายการพระธรรมเทศนาทางวิทยุแล้วพบว่าผู้ฟังรายการฯทำหน้าที่เป็นผู้ฟังแต่เพียงอย่างเดียว โดยปราศจากการปฏิสัมพันธ์กับผู้ร่วมสถานการณ์ฝ่ายอื่นๆ

3.1.4 รูปแบบของสถานการณ์สื่อสาร "การแสดงพระธรรมเทศนาทางวิทยุ"

ผู้วิจัยยังพบว่ารูปแบบของการสื่อสารที่ปรากฏในสถานการณ์สื่อสาร "การแสดงพระธรรมเทศนาทางวิทยุ" เป็นการสื่อสารที่ใช้เสียงพูด (verbal and vocal) ซึ่งก็คือการใช้ภาษาพูด อันได้แก่ ภาษาไทยและภาษาบาลี ซึ่งในบางเหตุการณ์สื่อสารจะปรากฏการสลับภาษา (code switching) ด้วย โดยมีการใช้ภาษาบาลีก่อน แล้วจึงเปลี่ยนมาใช้ภาษาไทยภายในเหตุการณ์สื่อสารเดียวกัน

3.2 เกณฑ์การแยกเหตุการณ์สื่อสารต่างๆในสถานการณ์สื่อสาร

"การแสดงพระธรรมเทศนาทางวิทยุ"

สถานการณ์สื่อสารประกอบไปด้วยเหตุการณ์สื่อสารหลายเหตุการณ์ที่มีรูปแบบและการเรียงลำดับที่ชัดเจนเป็นระบบ ดังนั้นการแยกเหตุการณ์สื่อสารออกจากกันจึงต้องมีเกณฑ์ที่ใช้วิเคราะห์แยกเหตุการณ์สื่อสาร ในงานวิจัยฉบับนี้ ผู้วิจัย

ได้ใช้เกณฑ์ 4 ประการในการแยกเหตุการณ์สื่อสารต่างๆในสถานการณ์สื่อสาร "การแสดงพระธรรมเทศนาทางวิทยุ" ออกจากกัน ดังนี้

3.2.1 การเปลี่ยนบทบาทการเป็นผู้พูด (turn taking)

การเปลี่ยนบทบาทการเป็นผู้พูดเป็นเกณฑ์หนึ่งที่ใช้แยกเหตุการณ์สื่อสารออกจากกัน เช่น ในเหตุการณ์สื่อสารหนึ่งมีพระภิกษุองค์เทศก์เป็นผู้พูด และเจ้าหน้าที่ส.ว.ท. เป็นผู้ฟัง ต่อมาบทบาทเปลี่ยนไปอย่างเห็นได้ชัด โดยเจ้าหน้าที่ส.ว.ท. เป็นผู้พูด ลักษณะเช่นนี้ผู้วิจัยได้จัดให้เป็นคนละเหตุการณ์สื่อสาร เช่น ในเหตุการณ์สื่อสาร "การอนุโมทนา" กับ "การสาธุการ" พระภิกษุองค์เทศก์เป็นผู้พูดในเหตุการณ์สื่อสาร "การอนุโมทนา" ต่อมาเจ้าหน้าที่ส.ว.ท. ก็ทำหน้าที่เป็นผู้พูดในเหตุการณ์สื่อสาร "การสาธุการ"

3.2.2 วัตถุประสงค์

เหตุการณ์สื่อสารหนึ่งเหตุการณ์จะต้องประกอบไปด้วยวัตถุประสงค์ 1 วัตถุประสงค์ ดังนั้นเมื่อพบว่ามีวัตถุประสงค์ของการสื่อสารเปลี่ยนไป ก็แสดงว่าขึ้นเหตุการณ์สื่อสารใหม่ เช่น เหตุการณ์สื่อสาร "การกล่าวเปิดการแสดงพระธรรมเทศนาทางวิทยุ" มีวัตถุประสงค์เพื่อแจ้งให้ผู้ฟังรายการทราบว่าลำดับต่อไปเป็นรายการพระธรรมเทศนาทางวิทยุ แต่เมื่อการพูดต่อมามีวัตถุประสงค์เพื่อให้ผู้ฟังรายการตั้งใจสมาทานอุโบสถศีล ก็จะจัดเป็นอีกเหตุการณ์หนึ่ง โดยมีชื่อว่าเหตุการณ์สื่อสาร "การประกาศอุโบสถ"

3.2.3 การใช้ภาษา

ในเรื่องการใช้ภาษาจะพิจารณาว่าเหตุการณ์สื่อสารนั้นๆมีการใช้ภาษาอะไร ในสถานการณ์สื่อสาร "การแสดงพระธรรมเทศนาทางวิทยุ" นี้ พบว่ามี 2 ภาษา คือ ภาษาไทยกับภาษาบาลี โดยจะดูว่ามีการใช้ภาษาแบบใดระหว่างการให้ภาษาไทยภาษาเดียว การใช้ภาษาบาลีภาษาเดียว หรือการใช้ทั้งภาษาไทยและภาษาบาลี ถ้าเหตุการณ์สื่อสารใดมีรูปแบบการใช้ภาษาที่แตกต่างกัน ก็แสดงว่าเป็นคนละเหตุการณ์สื่อสาร เช่น เหตุการณ์สื่อสาร "การกล่าวเปิดการแสดงพระธรรมเทศนาทางวิทยุ" ใช้ภาษาไทย ในขณะที่เหตุการณ์สื่อสาร "การประกาศอุโบสถ" ใช้ภาษา 2 ภาษา คือ ภาษาไทยและภาษาบาลี

3.2.4 วลีที่ใช้กันเป็นประจำในพิธี หรือคำกล่าวตามธรรมเนียม (ritual phrases)

วลีที่ใช้กันเป็นประจำในพิธีหรือคำกล่าวตามธรรมเนียมจะต้องปรากฏในเหตุการณ์สื่อสารนั้นๆ เสมอ เช่น เหตุการณ์สื่อสาร "การเทศน์" จะต้องปรากฏวลีที่ใช้กันเป็นประจำในการเริ่มและการจบการเทศน์ โดยจะเริ่มต้นเหตุการณ์สื่อสารจากการกล่าววลีที่ใช้กันเป็นประจำในการเริ่มการเทศน์ว่า "บัดนี้ จะแสดงพระธรรมเทศนา" และก่อนจบเหตุการณ์จะกล่าววลีที่ใช้เป็นประจำในการลงท้ายว่า "เอวี่ ก็มีด้วยประการฉะนี้" วลีเช่นนี้ทำให้เราทราบของเขตของเหตุการณ์ ว่าเริ่มเหตุการณ์และจบเหตุการณ์แล้ว เรียงกันตามลำดับ

3.3 เหตุการณ์สื่อสารที่ปรากฏในสถานการณ์สื่อสาร "การแสดงพระธรรมเทศนาทางวิทสุ"

จากการวิเคราะห์พบเหตุการณ์สื่อสาร 15 เหตุการณ์ ซึ่งมีการเกิดเป็นลำดับเรียงกันแบบตายตัว แต่ละเหตุการณ์มีความหมายดังแสดงในแผนภูมิที่ 1 ดังนี้

ศูนย์วิทยทรัพยากร
จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย

แผนภูมิที่ 1 รูปแบบของสถานการณ์สื่อสาร"การแสดงพระธรรมเทศนาทางวิทู"

สถานการณ์สื่อสาร"การแสดงพระธรรมเทศนาทางวิทู"

เหตุการณ์สื่อสาร: "การกล่าวเปิดการแสดงพระธรรมเทศนาทางวิทู"

หมายถึงการแจ้งให้ทราบว่าต่อไปเป็นรายการพระธรรมเทศนาทางวิทู

"การประกาศอุโบสถ"

หมายถึงการแจ้งให้ทราบเรื่องการรักษาอุโบสถศีลหรือการรักษาศีล 8 ในวันพระ

"การอาราธนาอุโบสถศีล"

หมายถึงการขออุโบสถศีลจากพระภิกษุองค์เทศก์

"การกล่าวคำนมัสการโดยพุทธศาสนิกชน"

หมายถึงการกล่าวบทนม โดยพุทธศาสนิกชนที่ฟังพระธรรมเทศนาทางวิทู

"การถึงสรณคัมภีร์"

หมายถึงการรับนับถือหรือการยึดถือพระรัตนตรัยเป็นที่พึ่ง

"การสมาทานอุโบสถศีล"

หมายถึงการถือเอาriebเอาอุโบสถศีลมาเป็นข้อปฏิบัติ

"การบอกอานิสงส์ของศีล"

หมายถึงการบอกประโยชน์ของการรักษาศีล

"การอาราธนาธรรม"

หมายถึงการขอให้พระภิกษุองค์เทศก์แสดงพระธรรมเทศนา

"การกล่าวคำนมัสการโดยพระภิกษุ"

หมายถึงการกล่าวบทนม โดยพระภิกษุองค์เทศก์ ก่อนเริ่มเทศน์ธรรมะ

"การกล่าวบทอุเทศ"

หมายถึงการนำพระบาลีพุทธพจน์หรือพระพุทธานุภาพที่จะนำมาเทศน์มาอภิเษกขึ้นแสดงให้ทราบก่อนที่จะเริ่มเทศน์

"การเทศน์"

หมายถึงการแสดงธรรมสิ่งสอนในทางพระพุทธศาสนาโดยพระภิกษุองค์เทศก์

"การอนโมทนา"

หมายถึงการที่พระภิกษุองค์เทศก์แสดงความชื่นชมยินดีกับการกระทำของพุทธศาสนิกชน ซึ่งก็คือการฟังพระธรรมเทศนา ด้วยการให้พร

"การสาธุการ"

หมายถึงการเปล่งวาจาแสดงความเห็นชอบหลังจากที่พระภิกษุองค์เทศก์ให้พรจบ เพื่อเป็นการรับพรพระขอให้พรเหล่านั้นเป็นจริง

"การประกาศตนเป็นอุบาสกอุบาสิกา"

หมายถึงการที่พุทธศาสนิกชนประกาศตนเป็นผู้รับนับถือพระพุทธานุภาพอย่างมั่นคง

"การกล่าวปิดการแสดงพระธรรมเทศนาทางวิทู"

หมายถึงการแจ้งให้ทราบว่าจบการแสดงพระธรรมเทศนาทางวิทูแล้ว

3.4 สรุปลักษณะเด่นของสถานการณ์สื่อสาร "การแสดงพระธรรมเทศนาทางวิทย์"

เมื่อพิจารณาสถานการณ์สื่อสาร "การแสดงพระธรรมเทศนาทางวิทย์" แล้วพบว่า สถานการณ์สื่อสารนี้มีลักษณะความเป็นพิธี (rituals) อันจะส่งผลให้ปรากฏลักษณะ 3 ประการ ดังนี้

1. มีการเรียงลำดับของเหตุการณ์สื่อสารต่างๆอย่างแน่นอนตายตัว
2. มีการกำหนดการเปลี่ยนบทบาทการเป็นผู้พูดอย่างแน่นอนตายตัว (fixed turn-taking) ดังนั้นจึงทำให้เกิดการกำหนดว่าใครจะพูดกับใคร
3. มีการใช้วลีที่ใช้กันเป็นประจำในพิธีหรือคำกล่าวตามธรรมเนียม (ritual phrases) โดยมีการกำหนดว่าในการสนทนาจะต้องพูดว่าอย่างไร ทั้งนี้ความหมายของพิธีกรรมเป็นความหมายโดยรวม ซึ่งหมายรวมถึงสัญลักษณ์ทุกอย่างในพิธีกรรม และมีความหมายต่อเมื่อปรากฏอยู่ในบริบทของพิธีกรรมทั้งหมด

ในบทต่อไป จะกล่าวถึงรายละเอียดขององค์ประกอบของสถานการณ์สื่อสาร "การแสดงพระธรรมเทศนาทางวิทย์" อันได้แก่ เหตุการณ์สื่อสารทั้ง 15 โดยบทที่ 4 จะกล่าวถึงเหตุการณ์สื่อสารจำนวน 14 เหตุการณ์ ยกเว้นเหตุการณ์สื่อสาร "การเทศน์" ที่ผู้วิจัยได้แยกไปกล่าวไว้ในบทที่ 5

ศูนย์วิทยทรัพยากร
จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย